

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 11(2017)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.11.7

Marek Hendel

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Polska

Klaster jako instrument wdrożenia turystyki zrównoważonej na obszarach recepcji. Wstęp do dyskusji

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest przedstawienie klastra jako instrumentu wdrażania turystyki zrównoważonej na obszarach recepcji. W artykule została krótko omówiona teoria klastrów wraz z jej współczesnym odniesieniem do koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz turystyki. Wykorzystując przykład porozumienia na rzecz rozwoju turystyki pięciu gmin Beskidu Śląskiego w formie klastra „Beskidzka 5” (gminy: Brenna, Istebna, Szczyrk, Wisła, Ustroń), autor pragnie przedstawić możliwość realizacji turystyki zrównoważonej na podstawie wielopodmiotowej współpracy. Realizacja głównego celu, oparta na wyróżnionym przykładzie, pozwoliła wysnuć kilka wniosków mających charakter teoriopoznawczy. Ich treść może stanowić podstawę do działań na rzecz urzeczywistnienia turystyki zrównoważonej.

The cluster as an implementation instrument for sustainable tourism on tourism destinations. Introduction to discussion

Abstract

The main aim of this article is to present the cluster as an implementation instrument for sustainable tourism on tourism destinations. In article the author short presented the theory of clusters with modern references to concept of sustainable development and tourism. In the base of case study cluster “Beskidzka 5”, author showed the possibilities in realize sustainable tourism, which are functioning by used multi-stakeholder cooperation. The cluster “Beskidzka 5” brings together a lot of entities private and public sectors in five communities of Beskid Slaski – Brenna, Istebna, Szczyrk, Wisla, Ustron (what a parts of Silesian voivodeship in Poland). The fundamental aim of cluster “Beskidzka 5” is tourism development in these five communities. Realized of the main aim of this article allowed to defined several theoretical applications. Their content may be an impulse for more actions into fruition of sustainable tourism.

Słowa kluczowe: obszar recepcji; teoria klastrów; turystyka zrównoważona; zrównoważony rozwój

Keywords: sustainable development; theory of clusters; sustainable tourism; tourism destination

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Hendel, M. (2017). Klaster jako instrument wdrożenia turystyki zrównoważonej na obszarach recepcji. Wstęp do dyskusji. *Studia Geographica*, 11, 84–93.

Wprowadzenie

Realizacja podstawowego zadania na obszarach recepcji, jakim jest rozwój turystyki, wymaga zrzeszenia wielu podmiotów, a tym samym wielu propozycji i kierunków rozwoju, niosących za sobą potencjalne korzyści, ale również i straty. Ich istotą jest duże zróżnicowanie, które w wyniku indywidualnych oczekiwań każdej ze stron, staje się często źródłem konfliktu. Taka sytuacja pojawia się w relacji branży turystycznej i samorządu terytorialnego, która przejawia się chęcią intensyfikacji inwestycji ze strony sektora prywatnego i idących za tym korzyści ekonomicznych – głównie dla podmiotów branży turystycznej, która jest regulowana przez władze samorządowe poprzez wprowadzanie barier hamujących taki rozwój turystyki, który negatywnie wpływałby na lokalną społeczność i środowisko przyrodnicze. Warto na podstawie powyższego przykładu podkreślić, że to sektorowi publicznemu przypisuje się rolę w zakresie strategicznego i operacyjnego zarządzania rozwojem turystyki (Żemła, 2010) oraz czyni samorząd odpowiedzialnym za taki rozwój, który godzi trzy podstawowe kwestie: społeczną, gospodarczą i środowiskową.

Pojawiające się różnice w postrzeganiu rozwoju turystyki na obszarach recepcji przez różne podmioty i przedstawiona wyżej próba godzenia tych różnic przez samorząd terytorialny z zachowaniem równowagi w zakresie społecznym, gospodarczym i środowiskowym, ma swoje odzwierciedlenie w idei zrównoważonego rozwoju. Sytuacja może jednak wyglądać zupełnie odmiennie, gdy czynnik ekonomiczny stanie się dominujący dla wszystkich uczestników procesu rozwoju turystyki na obszarach recepcji – czego nie można wykluczyć. Warto jednak zwrócić uwagę, że to omawiany wyżej konflikt, uważany jest za jeden z sześciu wielkoskalowych egzogennych trendów globalnych, które w przeciągu najbliższych kilkudziesięciu lat będą miały znaczny wpływ na zachodzące zmiany w turystyce (Buckley i inni, 2015). Zatem wydaje się, że istotne w tym przypadku jest szukanie kompromisu i wypracowanie wspólnej strategii rozwoju, która będzie oparta na zachowaniu właściwych proporcji między zyskiem ekonomicznym, troską o lokalną społeczność i środowisko przyrodnicze. Takie podejście zgodne jest z globalnymi oczekiwaniami co do rozwoju turystyki, która w nadchodzących kilku dziesięcioleciach powinna się rozwijać zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju (Scott, Gössling, 2015).

Biorąc pod uwagę powyższe, konieczna w następnej kolejności wydaje się identyfikacja instrumentów dających możliwość takiego rozwoju turystyki, które w szczególności opierałyby się na zasadzie współpracy. Jednym ze znanych powszechnie instrumentów jest klaster; którego ideą działania jest współpraca wielopodmiotowa ukierunkowana na ustalony wspólny cel, niewykluczająca jednocześnie realizacji indywidualnych celów podmiotów w nim uczestniczących. Na podstawie logicznego założenia można tym samym stwierdzić, że jednym z instrumentów wdrożenia zrównoważonej turystyki na obszarach recepcji jest klaster. Tak skonstruowanego założenia nie można jednak traktować jako aksjomat, zważywszy na tak szczególny w tym przypadku charakter rozwoju turystyki, który nie dla wszystkich jest przyjmowany otwarcie i bez wątpliwości. Dlatego w dalszych rozważaniach

dokonano próby argumentacji przedstawionego założenia, traktując wyjaśnienie tego problemu za cel główny artykułu. Posłużono się przy tym metodą studium przypadku, analizując klastery turystyczny „Beskidzka 5” – będący porozumieniem gmin Beskidu Śląskiego (gminy: Brenna, Istebna, Szczyrk, Wisła, Ustroń), którego jednym z istotnych celów funkcjonowania jest rozwój turystyki zrównoważonej.

Teoria klastrow w odniesieniu do turystyki i zrównoważonego rozwoju

Punktem wyjścia w rozważaniach nad klastrami turystycznymi w ogóle jest przedstawienie koncepcji klastrow jako zagadnienia teoretycznego. Rozpocząć warto w tym przypadku od definicji Michaela E. Portera, który jako jeden z pierwszych dokonał próby wyjaśnienia, czym jest klastery i czym powinien się charakteryzować. W jego ujęciu (Porter, 2001, s. 246), klastery to „geograficzne skupiska wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (na przykład uniwersytetów, jednostek normalizacyjnych i stowarzyszeń branżowych) w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale także współpracujących”.

Zaproponowana definicja, często służy bezpośredniemu zidentyfikowaniu pojęcia klastra turystycznego. Takim przykładem jest odniesienie Rafała Kusa (2008), który na zasadzie analogii definiuje cechy charakterystyczne klastra turystycznego:

- spełnianie postulatu geograficznego skupienia. Klaster zwykle funkcjonują wokół walorów turystycznych, których położenie wyznacza lokalizację klastra, ich rozległość – stopień skupienia, a atrakcyjność – rozmiary klastra, mierzone liczbą podmiotów świadczących usługi na rzecz turystów,
- występowanie i współpraca wyspecjalizowanych dostawców. Warunek określany w ogólnej definicji klastrow, spełniany jest dzięki specyfice produktu turystycznego,
- współpraca formalna i nieformalna pomiędzy konkurującymi ze sobą podmiotami branży turystycznej,
- zaangażowanie w prace klastra turystycznego lokalnych władz, instytucji naukowych i edukacyjnych oraz podmiotów gospodarczych sektorów pokrewnych – będących beneficjentami rozwoju turystyki.

Nieco szerzej, charakterystykę klastra turystycznego identyfikuje Maciej Dębski (2014), który zwraca uwagę na konieczność stałego spełniania przez klastery takich warunków jak: możliwość uczestnictwa różnych interesariuszy z jednej destynacji; występowanie rzeczywistej współpracy pomiędzy uczestnikami klastra; występowanie koprodukcji, współtworzenia produktu destynacji; długookresowy charakter współpracy; otwarty charakter członkostwa. Ponadto, jak zauważa Katarzyna Czernek (2010), na klastery turystycznym spoczywa również odpowiedzialność za generowanie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej obszaru, której głównym czynnikiem determinującym jest popyt (determinanty popytu na wiązkę dóbr i usług składającą się na produkt recepcji turystycznej obszaru). Zatem działania w ramach klastra turystycznego są „odpowiedzią na zapotrzebowanie popytu turystycznego, wiążąc i integrując działania różnych sfer działalności gospodarczej, samorządowej, naukowo-badawczej, medialnej, na realizacji wspólnych strategicznie zorientowanych celów” (Golej, 2015, s. 65).

Spośród głównych celów klastra turystycznego wymienić warto również kreowanie i zarządzanie produktem turystycznym obszaru (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk, 2010). To właśnie dzięki współpracy wszystkich podmiotów, które współtworzą produkt turystyczny obszaru, możliwe jest jednoczesne osiągnięcie innych celów (Rapacz, 2008), przykładowo: ochrona środowiska przez przedsiębiorstwa turystyczne, wspieranie polityką ochrony realizowaną przez władze samorządowe; podnoszenie jakości produktu turystycznego obszaru (m.in. poprzez przedsięwzięcia na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego, popularyzacji proekologicznej świadomości, rozpoznawania wymagań w zakresie rozwoju zasobów ludzkich na potrzeby branży turystycznej obszaru); wdrażanie innowacji oraz nowych technologii informatycznych, poprawiających efektywność procesów w nim zachodzących oraz przedsiębiorstw turystycznych; wspieranie procesu tworzenia i doskonalenia standardów jakości w turystyce.

Charakter wyróżnionych wyżej celów wskazuje, że forma klastra turystycznego może się przyczynić do realizacji idei zrównoważonego rozwoju. Oczywiście jest to zagadnienie niezwykle złożone i wymaga przyjęcia holistycznego, wielodyscyplinarnego i wielosektorowego punktu widzenia (Cunha, Cunha, 2005). Jak wskazuje Steve Selin i Debbie Chavez (1995), jakiegokolwiek formy partnerstwa turystycznego, mające na celu wspieranie zrównoważonego rozwoju, uzależnione są od skali geograficznej, podstaw prawnych i różnorodności organizacyjnej. Koncentrując się na klastrze turystycznym, jako formie porozumienia na rzecz rozwoju turystyki zrównoważonej, dalsze rozważana oparto na fundamencie studium przypadku jakim jest klaster „Beskidzka 5”.

„Beskidzka 5” jako przykład klastra funkcjonującego na rzecz turystyki zrównoważonej

Bardzo często porozumienie pięciu gmin Beskidu Śląskiego o nazwie „Beskidzka 5”, formułowane jest przez pojęcie klastra. Proponuje się nawet, aby klaster ten stanowił fundament *benchmarkingu* w stosunku do innych klastrów turystycznych, ze względu na zaawansowany cykl życia oraz bogate doświadczenie (Górka-Chowaniec, 2015). Pomijając bezpośrednie rozważania nad zasadnością użycia pojęcia klastra wobec porozumienia „Beskidzka 5”, można zgodzić się z przedstawionymi w literaturze przedmiotu argumentami i uznać, że „Beskidzka 5” to jego turystyczny odpowiednik (Staszewska, 2009; Knop, Krannich, Olko, 2008).

Klaster „Beskidzka 5” funkcjonuje od 2004 roku, zrzeszając pięć gmin Beskidu Śląskiego (gminy: Brenna, Istebna, Szczyrk, Wisła, Ustroń). Celem powstania klastra był rozwój i promocja turystyki na obszarze wszystkich wyróżnionych gmin. Warto przy tym dodać, że większość z pięciu powyższych gmin współpracuje ze sobą w ramach innych projektów międzygminnych oraz publiczno-prywatnych (m.in. Euroregion Śląsk Cieszyński, Beskidzka Organizacja Turystyczna). Klaster „Beskidzka 5” jest jednak szczególnym przykładem pokazującym, że sąsiadujące gminy, posiadające stosunkowo podobne walory, zagospodarowanie turystyczne i zlokalizowane na obszarze jednej jednostki geograficznej, mogą wspólnymi siłami doprowadzić do utworzenia spójnego, jednorodnego regionu (czy mikroregionu) turystycznego,

w ramach którego można czerpać korzyści z efektu synergii działań poszczególnych gmin (Żemła, 2013).

Na terenie pięciu gmin Beskidu Śląskiego, dość łatwo udaje się zapewnić wysoki wskaźnik popytu turystycznego zarówno latem, jak i zimą, przez co działania oparte na współpracy, skierowane m.in. na promocję turystyczną tego obszaru, mogą budzić szczególnie podziw. Ważny w tym przypadku jest nie tylko cel współpracy, czyli rozwój turystyki, lecz także zrównoważony charakter tego rozwoju, do realizacji którego podmioty uczestniczące w ramach prac klastra „Beskidzka 5” się zobowiązały. Chęć realizacji zrównoważonego kierunku rozwoju może być poddyktowany jedną z cech charakterystycznych obszaru gmin Beskidu Śląskiego, jakimi są walory przyrodnicze – będące często główną motywacją odwiedzin turystów. Wskazywana przez badaczy intensyfikacja ruchu turystycznego w gminach, przybierająca często charakter masowy oraz często poddający się temu zjawisku charakter rozwoju turystyki, generuje szereg problemów związanych ze środowiskiem przyrodniczym (Mika, 2004). Potwierdzeniem powyższego są wyniki badań przeprowadzonych przez Katarzynę Czernek (2012, s. 79) na obszarze pięciu gmin, z których wynika, że ten wyszczególniony obszar recepcji turystycznej jest niezwykle wrażliwy na zmieniające się trendy w popycie turystycznym związane z: turbulencją środowiska, w jakim jest prowadzona działalność turystyczna; wysoką podatnością popytu turystycznego na zmiany zachodzące w środowisku; rosnącymi oczekiwaniami turystów; wzrastającą różnorodnością motywów podróży oraz mobilnością turystów; rosnącą konkurencją między regionami turystycznymi.

Dążenia do kształtowania i rozwoju turystyki zrównoważonej w ramach prac klastra „Beskidzka 5”, związane są m.in. z wydanym opracowaniem pod tytułem „Osobliwości i atrakcje przyrodnicze Beskidzkiej 5 – Zielona Księga Beskidzkiej 5” (Dorda (red.), 2009, s. 5), którego głównym celem jest przyczynienie się do „większego zrównoważenia rozwoju turystyki na obszarze Beskidzkiej 5, do pogodzenia rosnącego natężenia ruchu turystycznego z ograniczeniami, które nakładają potrzeby ochrony i zachowania środowiska przyrodniczego, przy jednoczesnym zrównoważonym rozwoju gospodarczym i społecznym regionu”. W ramach publikacji opracowano tzw. „dekalog turysty – miłośnika przyrody”, który jest bezpośrednio skierowany do turystów, będąc zbiorem najważniejszych reguł zachowania się w otoczeniu górskiej, ale nie tylko, przyrody.

Na terenie gmin „Beskidzkiej 5” można wskazać wiele przykładów „dobrych praktyk” w zakresie turystyki zrównoważonej, z różnym udziałem w tych przedsięwzięciach klastra (Dorda (red.), 2009): inicjatywy z zakresu edukacji ekologicznej, mające na celu podniesienie świadomości ekologicznej oraz wiedzy na temat przyrody (np. ścieżki przyrodniczo-dydaktyczne, ośrodki edukacji ekologicznej); przedsięwzięcia umożliwiające uprawianie turystyki czy aktywny wypoczynek na łonie natury, przy jednoczesnym ograniczonym, ekstensywnym oddziaływaniu na przyrodę (np. sieć tras rowerowych (przez tereny Beskidzkiej 5 przebiega m.in. Zielony Szlak Greenways), trasy narciarstwa biegowego; działania na rzecz kształtowania środowiska przyrodniczego i krajobrazu Beskidu Śląskiego (np. program realizowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego „Program aktywizacji gospodarczej oraz zachowania dziedzictwa kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej Owca plus”).

Zrównoważony klaster turystyczny na obszarach recepcji – dyskusja

Istnieje dość ogólne założenie, że niezależnie od czynników wpływających na podjęcie współpracy na obszarach recepcji, turystyka zrównoważona może stać się fundamentem powstania klastra turystycznego – który w istocie określa się już powszechnie jako zrównoważony klaster turystyczny (Hawkins, 2004; Mauser, von Peinen, 2013). Warto jednak nieco odejść od tak ogólnych sformułowań i podjąć dyskusję nad kilkoma kwestiami, mogącymi w szczególny sposób wpływać na powstanie, ale również i funkcjonowanie takiego przedsięwzięcia. Ich liczba i odniesienie do klastra „Beskidzka 5” jest ograniczona do kilku przykładów, stanowiąc przyczynek do szerszych rozważań.

Ważnym punktem dyskusji nad zrównoważonym klastrem turystycznym jest pojęcie turystyki zrównoważonej oraz możliwość jej realizacji na obszarach recepcji. Pomijając szeroką dyskusję nad problemem bezpośredniego i jednoznacznego odniesienia zrównoważonego rozwoju do turystyki – opisanego szczegółowo między innymi przez Richarda Sharpleya (2000), turystykę zrównoważoną można uznać za koncepcję, mającą na celu zmniejszenie napięć powstałych podczas złożonych interakcji pomiędzy przemysłem turystycznym, odwiedzającymi, środowiskiem przyrodniczym oraz społecznością, która jest gospodarzem terenu (Bramwell, Lane, 1993). Zatem ze względu na złożony charakter turystyki zrównoważonej, jej funkcjonowanie wymaga spojrzenia przez pryzmat form rozwoju, zarządzania i aktywności turystycznej, podtrzymując ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów, zachowując dla przyszłych pokoleń w niepogorszonym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów (Zaręba, 2010). Istotną staje się więc skala realizacji turystyki zrównoważonej, która nie może mieć charakteru uniwersalnego, a więc formatu możliwego do zastosowania zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym (Telfer, Sharpley, 2016). Szczególną rolę odgrywa w tym przypadku zróżnicowanie obszarów recepcji turystycznej pod względem nie tylko walorów turystycznych, ale również i problemów wewnętrznych, co uniemożliwia w praktyce zastosowanie tylko jednego modelu turystyki zrównoważonej (Mika, 2008). Złożoność ta rodzi nie tyle wątpliwość co do uniwersalnego pojęcia, modelu czy zrównoważonego klastra turystycznego, co warunków jego funkcjonowania, które uniwersalne być nie mogą.

Istotny w dyskusji nad zrównoważonymi klastrami turystycznymi jest również wielopodmiotowy charakter realizacji turystyki zrównoważonej oraz występujące przez to zróżnicowanie w interpretacji potencjalnych konsekwencji z realizacji turystyki zrównoważonej na obszarach recepcji turystycznej. Określa się, że istotny w tym przypadku jest wysiłek różnych grup interesariuszy i wsparcie ze strony decydentów, którzy za pomocą instrumentów finansowych i prawnych mogą przyczynić się do stymulowania dobrych praktyk w sferze działalności ludzkiej (Dzwonkowska, 2011). Jak złożone jest to przedsięwzięcie pokazują fundamentalne warunki, jakie należy spełnić w realizacji turystyki zrównoważonej na obszarach recepcji, uwzględniające wielopodmiotowy charakter potrzeb (Hunter, 1997): konieczność zaspokojenia potrzeb i pragnień nabywców (ujęcie popytowe); konieczność zaspokojenia potrzeb i pragnień podmiotów prywatnych i publicznych branży turystycznej (ujęcie podażowe); zaspokojenie potrzeb i pragnień lokalnej społeczności;

ochrona walorów turystycznych będących częścią zagospodarowania turystycznego obszaru. Jak wcześniej wspomniano, różnorodność zgłaszanych potrzeb, jak również odmienna wizja korzyści i strat wynikająca z rozwoju turystyki zrównoważonej przez różne podmioty, może stanowić źródło konfliktu na obszarach recepcji. Dotyczy to bowiem konieczności przyjęcia założeń, które mogą być sprzeczne z dotychczasowym funkcjonowaniem np. sektora prywatnego, którego podmioty przyjmują często za wzór wszelkie postawy skierowane w maksymalizację zysku ekonomicznego. Przyczyn takiego stanu można doszukiwać się zarówno po stronie podaży, jak i popytu, co bliżej starają się przedstawić prace M. Hendla (Hendel, 2016a; Hendel, 2016b; Hendel, Żemła, 2016). W odniesieniu do tak dyskusyjnej kwestii zrównoważonego klastra turystycznego, pojawia się wspólna zależność, która dotyczy konieczności zachowania wielopodmiotowej współpracy zarówno przy realizacji turystyki zrównoważonej (Edgell, 2006), jak i powstania, i funkcjonowania klastra turystycznego.

Odnosząc powyższe do studium przypadku, jakim jest klastrowanie „Beskidzka 5”, i biorąc pod uwagę szczególną zależność rozwoju turystyki badanego obszaru i zmian zachodzących w środowisku przyrodniczym, konieczne wydaje się odrzucenie indywidualnego myślenia podmiotów branży turystycznej o nieograniczonej maksymalizacji zysków ekonomicznych na rzecz kooperacji, celem rozwoju turystyki zrównoważonej. Tymczasem badania K. Czernek (2010) pokazują, że problemy pojawiają się już na etapie myślenia o współpracy, niezależnie od tematu jej potencjalnej działalności. Większość badanych podmiotów (podmioty sektora prywatnego i publicznego w gminach Beskidu Śląskiego) identyfikuje ten problem poprzez uwarunkowania kulturowe i społeczne związane z kulturą nieufności (mentalność społeczna, zazdrość, zawiść, zasada – „on ma, ja nie mam”). Ponadto w odniesieniu do motywów współpracy sektora prywatnego i publicznego, w ramach m.in. klastra „Beskidzka 5”, wyniki badań K. Czernek wskazują na występowanie po obu stronach silnego motywu ekonomicznego, z jej przeważającym wymiarem po stronie sektora prywatnego. Podjęcie współpracy po stronie sektora prywatnego było podyktowane przede wszystkim osiągnięciem większych przychodów z indywidualnej działalności przez wzrost sprzedaży, który miał być osiągnięty dzięki większej skuteczności działań marketingowych, dostępowi do nowych rynków czy też wzmocnieniu pozycji rynkowej. Sektor publiczny wykazywał głównie motywy o charakterze społecznym: zdobycie większej wiedzy o problemach i potrzebach społecznych, wymiana doświadczeń, większy poziom wiarygodności prowadzonych działań. Konkluzją wyników badań jest fakt, że we współpracy w ramach klastra „Beskidzka 5”, wskazywane motywy podejmowanych działań na rzecz współpracy, nie zawsze łączyły się z kształtem wspólnych celów porozumienia (szczególnie wspólnych celów: ekonomicznych, społeczno-kulturowych i ekologicznych).

Pomimo wielopodmiotowej współpracy na rzecz turystyki zrównoważonej w gminach Beskidu Śląskiego, zrównoważony charakter rozwoju turystyki nie zawsze stanowił główny cel działań podmiotów branży turystycznej, prowadząc w pewnych przypadkach wprost do powstania konfliktu interesów sektora prywatnego i publicznego. Szczególnym tego przykładem był konflikt powstały w gminie Brenna w związku z projektem budowy kompleksu 35 wyciągów i 70 km tras narciarskich na górze Kotarz oraz budowy połączenia drogowego Brennej ze

Szczyrkim. Sektor prywatny, reprezentowany przez przedsiębiorstwa z terenu gminy, dostrzegał w realizacji projektu głównie korzyści indywidualne w postaci szansy maksymalizacji indywidualnego zysku. Z kolei sektor publiczny, reprezentowany przez mieszkańców, organizacje ochrony przyrody, ekologów, przedstawicieli parku krajobrazowego, dostrzegał w tych projektach nie tylko potencjalne korzyści, ale i problemy – w głównej mierze o charakterze ekologicznym. Samorząd gminny, podzielając to zdanie, widząc jednak w projektach potencjał ogólnego rozwoju gminy i regionu, zlecił szereg ekspertyz środowiskowych – co opóźniło realizację projektów, wzbudzając przez to niezadowolenie sektora prywatnego (Czernek, 2010).

Podsumowanie

Dyskusja nad możliwością rozwoju turystyki zrównoważonej na obszarach recepcji związana jest z rolą współpracy i jej zróżnicowaniem odnośnie m.in. skali współpracy, podmiotów w niej uczestniczących, formy współpracy, charakteru współpracy. Zaczynają dominować poglądy, że bez współpracy sektora prywatnego z publicznym, realizacja polityki na rzecz rozwoju turystyki zrównoważonej jest niemożliwa (Edgell, 2006). Szczególne znaczenie w tym przedsięwzięciu zaczyna odgrywać również konsument turystyczny (Heiskanen i inni, 2005). O znaczeniu współpracy może świadczyć fakt, że kooperacja pomiędzy władzą lokalną, władzą krajową, reprezentowaną przez różne agencje i podmioty, branżą turystyczną oraz lokalną społecznością na rzecz rozwoju turystyki zrównoważonej, staje się współczesną cechą charakterystyczną turystyki (Vernon i inni, 2005).

W obliczu tak zachodzących zmian w turystyce, zrównoważony klaster turystyczny może stanowić odpowiednią formę do działań na rzecz rozwoju turystyki zrównoważonej na obszarach recepcji. Jak pokazują przykłady wyszczególnione w części dyskusyjnej artykułu, forma ta nie jest jednak wolna od różnego rodzaju przeszkód i pojawiających się wątpliwości. Treść przykładów została dobrana celowo z myślą o wskazaniu problemów już na etapie dyskusji nad pojęciem turystyki zrównoważonej, który stanowi fundament zrównoważonego klastra turystycznego. Można jednak wskazane problemy spróbować rozwiązać na etapie prac klastra, poprzez wspólne działania podmiotów w nim uczestniczących na rzecz ustalenia celów i strategii, co i w tym przypadku może spotkać się z zarzutem subiektywizmu, poddając te działania równowadze sądu.

Niewątpliwie zrównoważony klaster turystyczny jest formą współpracy, która w ogólnych założeniach ma godzić wszystkie potrzeby zgłaszane przez podmioty w nim uczestniczące oraz realizować cele wspólne i indywidualne. Zadanie to jest szczególnym wyzwaniem, zważywszy na ideę, jaka przyświeca temu przedsięwzięciu – rozwój turystyki zrównoważonej. W obliczu globalnych oczekiwań, ale i coraz częściej wskazywanej konieczności zmian, co do charakteru rozwoju turystyki, bliższe poznanie różnych instrumentów wdrożenia turystyki zrównoważonej, powinno być jedną z podstawowych faz przed rozpoczęciem jakichkolwiek, a w szczególności dynamicznych, zmian.

Literatura/References

- Bramwell, W., Lane, B. (1993). Sustainable Tourism: An evolving global approach?, *Journal of Sustainable Tourism*, 1(1), 1-5.
- Buckley, R., Gretzel, U., Scott, D., Weaver D., Becken S. (2015). Tourism megatrends, *Tourism Recreation Research*, 40(1), 59-70.
- Cunha, S.K.D., Cunha, J.C.D. (2005). Tourism cluster competitiveness and sustainability: proposal for a systemic model to measure the impact of tourism on local development, *Brazilian Administration Review*, 2(2), 47-62.
- Czernek, K. (2010). *Uwarunkowania współpracy na rzecz rozwoju turystyki w regionie. Rozprawa doktorska*. Poznań: Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Ekonomii, Katedra Turystyki.
- Czernek, K. (2012). Trendy w popycie turystycznym jako determinanty współpracy w regionie, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne problemy usług*, 82(697), 69-80.
- Dębski, M. (2014). Klaster jako czynnik rozwoju konkurencyjności destynacji turystycznej- *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 15(4), cz. 3, 51-66.
- Dorda, A. (red.). 2009. *Osobliwości i atrakcje przyrodnicze Beskidzkiej 5*. Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Gospodarczych Delta Partner.
- Dzwonkowska, D. (2011). Zasada zrównoważonego rozwoju w turystyce, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 9(2), 23-41.
- Edgell, D.L. (2006). *Managing sustainable tourism – A legacy for the future*. Haworth Press.
- Golej, R. (2015). Wybrane zagadnienia benchmarkingu klastrów turystycznych, *Europa Regionum*, 26, 63-74.
- Górka-Chowanec, A. (2015). Zarządzanie przedsiębiorstwem turystycznym w warunkach klastra, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie*, 3, 143-159.
- Hawkins, D.E. (2004). A protected areas ecotourism competitive cluster approach to catalyse biodiversity conservation and economic growth in Bulgaria, *Journal of Sustainable Tourism*, 12(3), 219-244.
- Heiskanen, E., Kasanen, P., Timonen, P. (2005). Consumer participation in sustainable technology development, *International Journal of Consumer Studies*, 29(2), 98-107.
- Hendel, M. (2016a). Koncepcja konsumpcji zrównoważonej w turystyce jako możliwość realizacji założeń turystyki zrównoważonej, *Marketing i Rynek*, 2, 13-19.
- Hendel, M. (2016b). Branża turystyczna na obszarach wiejskich w obliczu wyzwań konsumpcji zrównoważonej. W: R.G. Nowicki, J. Kosmaczewska, M. Barczak (red.), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Koncepcje, realizacje, kierunku rozwoju*. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Gospodarki.
- Hendel, M., Żemła, M. (2016). Zrównoważona konsumpcja jako atrybut i uwarunkowanie rozwoju branży turystycznej w XXI wieku, *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 30(4), 187-197.
- Hunter, C. (1997). Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm, *Annals of Tourism Research*, 24(4), 850-867.
- Kaczmarek, J., Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2010). *Produkt turystyczny*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Knop, L., Krannich, M., Olko, S. (2008). Determinants of regional clusters development in the Silesia Region. *49th Congress of the European Regional Science Association*, ERSALiverpool.
- Kusa, R. (2008). Uwarunkowania rozwoju klastrów turystycznych – *Management*, 19, 511-520.

- Mauser, T., von Peinen, C. (2013). Sustainable Tourism "Wish you weren't here". W: I. Jenkins, R. Schroder (red.), *Sustainability in Tourism*. Springer, 85–102.
- Mika, M. (2004). *Turystyka a przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Mika, M. (2008). Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej. W: W. Kurek (red.), *Turystyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Porter, M.E. (2001). *Porter o konkurencji*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Rapacz, A. (2008). Rola klastrów w kształtowaniu struktury i jakości produktu turystycznego regionu, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 29, 106–117.
- Scott, D., Gössling, S. (2015). What could the next 40 years hold for global tourism?, *Tourism Recreation Research*, 40(3), 269–285.
- Selin, S., Chavez, D. (1995). Developing an evolutionary tourism partnership model, *Annals of Tourism Research*, 22(4), 844–856.
- Sharpley, R. (2000). Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide, *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), 1–19.
- Staszewska, J. (2009). *Klaster perspektywą dla przedsiębiorców na polskim rynku turystycznym*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Telfer, D.J., Sharpley, R. (2016). *Tourism and Development in the Developing World, Second Edition*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Vernon, J., Essex, S., Pinder, D., Curry, K. (2005). Collaborative policymaking: Local sustainable projects, *Annals of Tourism research*, 32(2), 325–345.
- Zaręba, D. (2010). *Ekoturystyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Żemła, M. (2010). *Wartość dla klienta w procesie kształtowania konkurencyjności obszaru recepcji turystycznej*. Katowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej w Katowicach.
- Żemła, M. (2013). Konkurencyjność obszarów turystycznych – od współpracy wewnątrzregionalnej do współpracy międzyregionalnej. Aspekty teoretyczne– *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 303, 345–355.

Notka biograficzna o autorze: mgr, doktorant. Były uczestnik studiów doktoranckich na kierunku ekonomia ukończonych na Wydziale Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Obecnie doktorant kierunku zarządzanie na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Pracownik dydaktyczny Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej w Katowicach. Zainteresowania badawcze związane są ze zrównoważonym rozwojem turystyki, zachowaniami konsumentów na rynku turystycznym oraz rolą samorządu terytorialnego w rozwoju turystyki.

Biographical note of author: M.Sc., Ph.D. candidate. Former Ph.D. candidate in economics on Wrocław University of Economics, Faculty of Economics, Management and Tourism in Jelenia Góra. Actually Ph.D. student in management on University of Economics in Katowice, Faculty of Management. Member of the teaching staff in Katowice School of Economics. Research interests related to sustainable tourism development, consumers behavior on the tourist market and the role of local government in tourism development.

Adres/address:

Marek Hendel
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Zarządzania
ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice, Polska
e-mail: hendel.marek@gmail.com